

УДК 342.3 (4)

DOI <https://doi.org/10.32782/2223-9995.2024.26.3>

Кралуок П. М.,

*доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
Національного університету «Острозька академія»*

ЧОМУ ДАНИЛО РОМАНОВИЧ ПРИЙНЯВ КОРОЛІВСЬКУ КОРОНУ?

Думка про те, що причиною прийняття королівської корони князем Данилом від папи Інокентія IV (1195–1254) і визнання ним верховенства Риму в церковних, а також політичних справах стала необхідність боротьби з татарами Золотої Орди, настільки утвердилася в історіографії, що не викликає особливих заперечень. Вона значною мірою ґрунтується на повідомленні «Галицько-Волинського літопису», де читаємо таке:

«...прислав папа послів достойних, що принесли [Данилові] вінець, і скипетр, і корону, які означають королівський сан, кажучи: «Сину! Прийми од нас вінець королівства». Він бо перед цим прислав [був] до нього біскупа веронського і каменецького [Якова Браганца], кажучи йому: «Прийми вінець королівства». Але він, [Данило], у той час не прийняв був [вінця], сказавши: «Рать татарська не перестає. Зле вони живуть із нами. | То як могу я прийняти вінець без підмоги твоєї?»

Тим часом Опізо, [посол папський], прийшов, несучи вінець [і] обіцяючи: «Ти матимеш поміч од папи». Але він, [Данило], все одно не хотів, та умовила його мати його [Анна], і [князі лядські] Болеслав [Стидливий] та Сомовит, [син Кондрата], і бояри лядські, кажучи: «Прийняв би ти вінець, а ми [готові] есмо на підмогу проти поганих».

Він, отож, прийняв вінець од бога, од церкви Святих апостолів, від престолу святого Петра, і від отця свого, папи [Ін]нокентія, і від усіх єпископів своїх. [Ін]нокентій же проклинав тих, що хулили віру грецьку православну, і збирався він собор учинити про істинну віру [і] про возз'єднання церкви.

Прийняв же Данило од бога вінець у городі Дорогичині, коли він ішов на війну [проти ятвягів] із сином Львом і з Сомовитом, князем лядським. Брат же його [Василько] вернувся, бо в нього рана була на нозі, але послав він із братом воїв своїх усіх» [1, с. 412–413.].

Із наведених слів випливає, що прийняття корони Данилом стало для князя предметом політичного торгу, метою якого ніби було створення антитатарської коаліції із залученням польських католицьких правителів. При цьому папа обіцяв надати допомогу.

Сама ж коронація сталася в грудні 1253 року.

Вона мала, як подає літописець, одну причину – потребу боротьби з татарами. Тут треба мати на увазі, що «Галицько-Волинський літопис», наскільки можемо судити, писався при дворі князя Володимира Васильковича, який належав до «антитатарської партії» серед правителів держави Романовичів. Це й найшло відображення в літописі, де простежуються антитатарські мотиви.

Проте ставлення князя Данила до Золотої Орди не було таким уже однозначно негативним. Вище говорилося, що в 1245 р. він став васалом хана Батия й підтримував із татарами союзницькі відносини. Принаймні в політиці галицького князя простежувалася «східна орієнтація». Проте в 1253 р. він зробив розворот у своїй політиці у бік тісніших контактів із «латинською» Європою [2, с. 128].

Зрештою, цей князь і так був достатньо пов'язаний із «латинянами». Незадовго перед коронацією він став активним учасником змагань за «австрійську спадщину» [3, с. 265–266]. Так, після смерті австрійського та штірійського герцога Фрідріха II розпочалася боротьба за його володіння. Спочатку переможцями стали племінниця покійного Гертруда та її чоловік Герман V. Однак Герман V незабаром помирав, а частина австрійських баронів і духовенства підтримали чеського королевича (згодом короля) Пржемысла II Оттокара, який восени 1251 р. вступив до Австрії і проголосив себе герцогом. Гертруда ж тоді за повелінням папи Інокентія IV перебувала під опікою угорського короля Бели IV. Останній, ведучи боротьбу за «австрійську спадщину», вирішив розіграти політичну комбінацію, віддавши Гертруду за сина Данила, княжича Романа. Сталося це 27 червня 1252 р. Тим самим Данило втягувався у цю війну. Зрозуміло, робилося це не без санкції папи.

Данило виступив із військом і дійшов аж до Чехії. Жоден із руських князів, зазначає «Галицько-Волинський літопис», так далеко не заходив на Захід і «не воював землі Чеської» [1, с. 411].

Втягуючись у боротьбу між католицькими правителями Європи, князь Данило мусив приймати їхні «правила гри», а одним із таких правил було визнання церковного авторитету папи. У «Галицько-Волинському літописі» спеціально звертається увага на те, що під час походу Данила на Чехію, коли він перебував у Кракові, послі від Інокентія IV намагалися передати йому благословення від папи, корону й сан королівський. «Вони, – читаємо в літописі, – хотіли бачити князя Данила, але він сказав їм: «Не подобає мені бачитися в чужій землі, нехай потім» [1, с. 412]. Такий крок із боку Данила здавався не зовсім тактовним. Однак він міг дозволити собі таку поведінку. Адже коронація була не стільки у його інтересах, скільки в інтересах папи. До того ж коронуватися в чужому для галицького князя Кракові було не дуже добре.

Окрім боротьби за «австрійську спадщину», однією з причин коронації Данила стали його відносини з литовським правителем Міндовгом. У 30–40-х роках XIII ст. цьому талановитому військовому й політичному діячові вдалося створити доволі життєздатний державний організм. Відносини Данила й Міндовга не були однозначними. Часом ці правителі ставали союзниками, але частіше суперниками. Галицький князь намагався навіть встановити династичні відносини з литовськими очільниками. Після 1252 р. він одружився з дочкою литовського князя Довспрунка, племінницею Міндовга [3, с. 279]. Показово, що «Галицько-Волинський літопис», який відображав симпатії та антипатії прихильників Данила, малює Міндовга в досить негативному плані.

Незадовго перед коронацією Данила Міндовг здійснив низку політичних кроків, які підштовхнули галицького князя до прийняття корони від римського папи. У 1250 р. Данило, використовуючи внутрішні незгоди в Литовській державі, створив значну коаліцію, щоб розгромити цей небажаний для нього політичний організм. Намагаючись знайти союзників у боротьбі з Данилом, Міндовг прийняв католицизм у 1252 році, а наступного року отримав від папської курії королівську корону. Тим самим у нього з'явилася можливість блокуватися з католиками проти Данила.

Варто звернути увагу на те, що «Галицько-Волинський літопис» спеціально акцентує увагу на хрещенні Міндовга. Наведемо цей уривок: «Міндовг, отож, послав до папи [Інокентія посла] і прийняв хрещення. Але хрещення його обманливим було, бо потай він приносив жертви богам своїм...» І далі літописець доводив, що Міндовг залишився поганином («поганство своє явно діяв») [1, с. 409]; тобто він хотів показати, що Міндовг лицемір і зовсім не є християнином.

У контексті цих подій коронацію Данила можна розглядати як своєрідну відповідь на «християнський виклик» Міндовга. Зрештою, з останнім галицькому князеві вдалося знайти порозуміння. Він, як уже говорилося, одружився з племінницею литовського короля. Обоє ці правителі начебто «опинилися в одному човні», під заступництвом римського папи.

Також Данило потребував порозуміння з Тевтонським орденом, який здійснював експансію на слов'янські та пруські землі [4, с. 4–17]. У 30-х роках XIII ст. князь Мазовії Конрад передав цьому ордену т. зв. Хелмінську землю, що розташована в межиріччі Осси, Вісли та Древенці. Тевтонці тоді виступили як самостійна сила. Їхні завоювання мали нібито благородну мету – поширення християнства серед язичників, зокрема литовських племен. У 1237 р. Конрад віддав хрестоносцям Дорогичин, очевидно, не сподіваючись його утримати, оскільки на це місто претендував Данило. І справді, галицький князь, розгромивши хрестоносців, у березні 1238 р. зайняв Дорогичин, що був непоганою базою для наступу на Прибалтику. Через три роки Данилу знову довелося відвойовувати це місто.

Показово, що боротьбі з литовськими племенами приділено чи не найбільше уваги на сторінках «Галицько-Волинського літопису». Вона давала можливість «прорубати вікно» до Прибалтики. Водночас захоплення й освоєння важкодоступних литовських земель створювало для галицько-волинських князів резервну територію, на якій можна було сховатися від нападів татар та інших завойовників. Не випадково після коронації Данило відразу вирушає в похід на литовське плем'я ятвягів [1, с. 413].

Данило, як уже говорилося, приймає королівську корону ні в Галичі, ні в Холмі, де була розташована його резиденція, а в Дорогичині – містечку на краю своєї держави. Поширена думка, що ця подія сталася без особливого розголосу. І що ніби це зробив галицький князь спеціально, аби приховати цю подію від татар. Однак писемні джерела не дають підстави так твердити. Схоже, Дорогичин був цілком свідомо вибраний Данилом місцем коронації,

бо займав на той час важливе стратегічне положення на русько-польсько-литовському пограниччі. Коронація в цьому місті мала свій символізм, вказуючи, що Дорогичин і Дорогичинська земля є невід'ємною частиною держави Данила.

Відразу після коронації, у 1254 р., Данило уклав угоду з мазовецьким князем Конрадом і віцемагістром Тевтонського ордену Бургардом фон Хорнхаузенем про поділ земель ятвягів.

Та, попри вказані причини коронації, все ж головною причиною стало намагання Данила позбутися залежності від Золотої Орди. Як її васал він не мав права йти на такий крок. Але Данило це зробив, здійснивши розрив із колишнім своїм сюзереном. При цьому взяв титул «світлішого короля Русі», а не «короля Галичини» чи «короля Галичини й Лодомерії», як це робили угорські монархи. Тим самим Данило заявив про свої претензії на всю Русь [5, с. 24–29], яку намагалися тримати під своєю владою золотоординські хани.

Данило вибрав підходящий для коронації час. Імовірно, він мав інформацію про те, що відбувалося в Золотій Орді. Якраз тоді хан Батий захворів. Невдовзі, у 1255 р., він помер. Після цього у його державі настав «період невизначеності», боротьби за владу.

Після коронації в Дорогичині, за свідченням «Галицько-Волинського літопису», Романовичі мали серію конфліктів із татарськими ханами. Данило й Василько воювали проти татарського воєводи, Батієвого намісника на нинішніх українських землях Куремси. Останній намагався взяти Кременець, але це йому не вдалося [1, с. 413]. Не взяв він і Луцька [1, с. 418]. Натомість Данило і його син Лев здійснили наїзди на «людей татарських», що жили в Болохівській землі. Данилові війська взяли фортецю Межибоже (нинішній Меджибіж) [1, с. 416]. Також король Русі намагався відвоювати контрольований татарами Київ [3, с. 274].

Данило, воюючи з ординцями, розраховував на своїх союзників, зокрема на литовців. Були сподівання й на організацію хрестового походу проти татар, обіцяний римський понтифіком. Однак ситуація помінялася не лише в Золотій Орді, а й у Римі. У 1254 р. помер папа Інокентій IV.

З останнім, наскільки можна судити, у Данила склалися добрі відносини. Цей папа справді мав намір надати королю Русі військову допомогу. Також він толерантно ставився до східного (грецького) обряду й не тиснув на Данила, щоб той переходив на обряд латинський. Принаймні на це чітко вказував «Галицько-Волинський літопис» (про що вже йшлося): мовляв, Інокентій IV проклинав тих, хто осуджував «грецьку віру», і збирався провести собор, щоб об'єднати західних і східних християн [1, с. 413].

Новообраний папа Олександр IV (1199–1261), який не відзначався великими здібностями, «розвернув» свою політику стосовно короля Русі. Про хрестовий похід проти татар уже не йшлося. Римський понтифік зосередився на боротьбі, що велася у Священній Римській імперії. У 1255 р. він відлучив від церкви регента Сицилійського королівства Манфреда і навіть спробував організувати проти нього хрестовий похід, залучивши королів Англії та Норвегії. Водночас почав тиснути на короля Данила, вимагаючи, щоб він переходив на латинський обряд. Саме «латинізація», а не боротьба з татарами визначила політику папи Олександра IV щодо Східної Європи.

У цій недалекоглядній боротьбі за «латинізацію» він ладний був заходити далеко. Зокрема, підтримав литовського короля Міндовга, який знову опинився в конфлікті з королем Данилом і здійснив завоювання деяких руських земель. 6 березня 1255 року він написав листа цьому монархові, де, зокрема, говорилося таке: «Як тобою було нам повідомлено, ти, борючись з неослабним завзяттям проти королівства Русі та його мешканців, які перебувають на бездоріжжі безвір'я, підкорив своїй владі деякі землі цього королівства, тому ми, вважаючи, що якщо ти володітимеш названими землями, то сусідні регіони язичників і невірних легше буде підкорити твоїй владі й здобути для християнської віри, ласкаво схилиючись до твоїх прохань, названі землі апостольською владою затверджуємо за тобою і твоїми спадкоємцями...» [6, с. 28–29].

Міндовг, який формально прийняв християнство західного обряду, але держава якого лишалася язичницькою, виявився для Олександра IV ближчим, ніж Данило – очільник християнської держави, де існував східний обряд. Реально римський понтифік розпалював конфлікт між королями Русі й Литви, ослаблюючи «християнський фронт» у Східній Європі перед татарами.

13 лютого 1257 р. папа надсилає Данилу листа, у якому докоряє йому за те, що той начебто «відступив від віри»: «...церква, бажаючи зміцнити тебе у вірі своєю прихильністю і захопити достойними благодіяннями, підняла твою особу до вершини королівського титулу. Ми подбали, щоб ти був помазаний елеем королівського помазання і на голову твою поклали

корону. Але ти, як дійшло до нашого слуху, викликавши нашу сердечну турботу, забувши як про духовні, так і про світські благодіяння цієї церкви, виявив невдячність до благодаті, зневажив релігію, переступивши через дану тобою клятву, не дотримався того, що обіцяв відносно покори цій церкві й згаданого дотримання віри, зневагою названої церкви і відступництвом від Ісуса Христа» [6, с. 28–29].

А тим часом період «замішання» в Золотій Орді добігав кінця. У 1258 р. хан Берке, який уміло усував юних синів Батия, став очільником цієї держави. Воєвода й золотоординський намісник Куремса, котрий програв війну з королем Данилом у 1254–1257 рр., був замінений темником Бурундаєм. Це був один із найкращих татарських полководців, який відзначився в боях на Волзі в 1237 р., а також у поході на Угорщину в 1241 р. [3, с. 274].

У 1258 р. Бурундай розпочав військову кампанію на теренах нинішньої України. Про це так писав «Галицько-Волинський літопис»: «...прийшов [воєвода] Бурундай, безбожний, лютий, з безліччю полків татарських, з великою силою, і став на місцях Куремсиних [татар]. Данило ж воював із Куремсою і ніколи-таки не боявся Куремси: Куремса бо не міг йому був ніколи вчинити лиха, допоки [не] прийшов Бурундай із силою великою» [1, с. 420].

Правда, новий намісник Золотої Орди вирішив діяти не стільки військовими, скільки дипломатичними методами: «Послав він тоді послів до Данила, кажучи: «Я їду на Литву. Якщо ти спільник еси, піди зо мною» [1, с. 420].

Він вирішив зіграти на суперечностях між королівством Русі й литовцями. І це йому, схоже, вдалося.

Романовичі не ризикнули протистояти новому темнику. «Данило, ото ж, – пише «Галицько-Волинський літопис», – сів із братом [Васильком] і з сином [Львом думати]. Печальними буди, радились вони, бо знали, що як Данило поїде, то не буде він назад із добром» [1, с. 420]. Літопис натякає на те, що Бурундай, певно, би не подарував Данилові його коронації та орієнтації на Захід. Для короля Русі опинитися в стані татар могло б означати смерть. Тому до татарського темника їде його брат Василько. Останній же стає союзником Бурундая, воюючи проти литовців [1, с. 420].

Отже, відбулася переорієнтація держави Романовичів із Заходу на Схід. І в цьому немала «заслуга» папи Олександра IV, який не лише відмовився від хрестового походу проти татар, що мав намір організувати його попередник, а й розпалював конфлікт між королями Русі й Литви, а також опинився у стані протистояння з Данилом через східний (грецький) обряд. Така політика була на руку очільникам Золотої Орди.

Татарський темник ладний був (принаймні на позір) трактувати Василька і його племінника Лева як спільників, тобто союзників. Проте почав вимагати, щоб вони знищили укріплення низки міст-фортець [1, с. 421] (така собі демілітаризація!). Це якраз ті твердині, які чинили опір Куремсі – Кременець і Луцьк, а також ті, що були побудовані недавно – Данилів, Стіжок, Львів. Перші дві фортеці з'явилися неподалік Кременця, у важкодоступних Кременецьких горах. Взяти їх татарам було проблемно. Те саме стосується Львова, який побудували на високій горі (нинішній Високий Замок). Василько пішов на те, щоб зруйнувати навіть укріплення своєї столиці – Володимир. Безперечно, такі дії робили Руське королівство слабким перед татарами. Його опорні пункти виявилися для ординців «відкритими». Щоправда, така дипломатія відвернула татарські наїзди на українські землі.

А тим часом татарський темник вирішив узятися до польських земель. Ось як розповідає «Галицько-Волинський літопис» про події осені 1259 року: «...рушив Бурундай до Холма, і Василько-князь [пішов] із ним, і з боярами своїми, і слугами своїми. Але коли вони прийшли до Холма, то город був запертий. І стали вони, прийшовши до нього, одаль його, і не добились вої його нічого, бо були в ньому, [Холмі], бояри і люди доблесні, а город сильно укріплений, [з] пороками і самострілами». Бурундай вирішив не брати місто, а піти далі на польські землі: «І після цього пішов Бурундай уборзі до Любліна, а од Любліна пішов до [города] Завихвоста. І прийшли вони до ріки до Вісли, і знайшли тут собі брід у Віслі, і пішли на ту сторону ріки, і стали пустошити землю Лядську» [1, с. 422].

Татари взяли місто Судомир (Сандомир), перебивши всіх місцевих жителів. А після цього вернулися, як зазначає літопис, «у свої вежі» [1, с. 422].

Цікаво, що після вторгнення татар у Польщу папа Олександр IV намагався організувати хрестовий похід проти них. Але чи не було це запізно? І чи не краще було його організувати після коронації Данила?

Король же Русі в такій ситуації змушений був емігрувати. Він покинув свою «столицю» Холм й подався до угорського короля Бели IV – друга дитинства й свата. Лише в 1262 р. йому

вдалося повернутися додому й відновити владу. Сталося це завдяки тому, що в Монгольській імперії Чінгісідів розгорнулася міжусобна боротьба, активним учасником якої став очільник Золотої Орди Берке. Останній зосередив свої сили в боротьбі за Азербайджан та Іран [3, с. 275–276]. І йому було не до Східної Європи.

Враховуючи сказане, можемо констатувати, що королівство Русі ставало буферною зоною між двома цивілізаційними світами – кочовим євразійським Сходом, що утверджувався в православній Східній Європі, й католицьким Заходом, який «здав» цю територію. Цього могло б не статися, якби папа Олександр IV проводив іншу політику щодо Русі та її короля Данила, а продовжив робити те, що робив його попередник. Але такі міркування – це вже «альтернативна історія».

І все ж, попри різні нюанси, не варто применшувати значення коронації Данила папою Інокентієм IV. Руські землі (переважно терени сучасної України) сприймалися як королівство. Відповідно, вони трактувалися як «Європа» – на відміну від інших земель колишньої «великої Русі», котрі опинилися під ординським пануванням. Та «інша Русь» «ставала Азією».

Список використаних джерел:

1. Літопис руський / Пер. з давньорус. Л. Є. Махновця; відп. ред. О. В. Мишанич. Київ : Дніпро, 1989. 591 с.
2. Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство. Київ : Наукова думка, 1984. 176 с.
3. Войтович Л. В. Галицько-волинські етюди. Біла Церква : Вид. Пшонківський О. В., 2011. 480 с.
4. Войтович Л. Тевтонський орден у політиці Галицько-Волинського князівства. *Український історичний журнал*. 2010. № 6. С. 4–17.
5. Войтович Л. Король Данило Романович: Загадки і проблеми. *Засновник Львова король Данило та Українська держава в XIII ст.* Львів, 2006. С. 24–29.
6. Боротьба Південно-Західної Русі і України проти експансії Ватикану та унії (X – початок XVII ст.): зб. док. і матеріалів / упоряд. і відп. ред. Є. А. Гринів; АН УРСР, Ін-т сусп. наук [та ін.]. Київ : Наукова думка, 1988. 288 с.

Крالیук П. М.

Чому Данило Романович прийняв королівську корону?

У статті досліджується історичний контекст і політичні мотиви прийняття королівської корони Данилом Романовичем, князем Галицько-Волинської держави, у 1253 році. Автор аналізує традиційне уявлення про коронацію як спробу сформувати антитатарську коаліцію під егідою Риму. На основі «Галицько-Волинського літопису» розглядаються ключові обставини, зокрема роль Папи Інокентія IV, обіцянки військової підтримки та залучення польських правителів. Особливу увагу приділено взаємодії Данила із сусідніми державами – Польщею, Угорщиною, Литвою, а також його відносинам із Золотою Ордою. У статті розкриваються дипломатичні й військові аспекти політики Данила, включно з боротьбою за австрійську спадщину, відносинами з Тевтонським орденом і складнощами у відносинах із литовським князем Міндовгом. Автор підкреслює, що коронація стала символом не лише політичного, але й релігійного виклику, зважаючи на релігійну ситуацію в регіоні. На думку автора, рішення про коронацію було стратегічним кроком Данила, спрямованим на послаблення залежності від Золотої Орди та демонстрацію претензій на об'єднання всіх руських земель.

Ключові слова: Данило Романович, коронація, Галицько-Волинський літопис, Золота Орда, Інокентій IV, Польща, Литва, Міндовг, Тевтонський орден, антитатарська коаліція.

Kraliuk P. M.

Why did Danylo Romanovych accept the royal crown?

The article explores the historical context and political motives behind Danylo Romanovych's acceptance of the royal crown as the ruler of the Galicia-Volhynia state in 1253. The author examines the traditional interpretation of the coronation as an attempt to create an anti-Tatar coalition under the aegis of Rome. Based on the "Galician-Volhynian Chronicle," the key circumstances are analyzed, including Pope Innocent IV's role, promises of military support, and the involvement of Polish rulers. Special attention is given to Danylo's interactions with neighboring states – Poland, Hungary, and Lithuania – as well as his relations with the Golden Horde. The article delves into Danylo's diplomatic and military strategies, including the struggle for the Austrian legacy, relations with the Teutonic Order, and tensions with the Lithuanian prince Mindaugas. The author highlights the coronation as a symbol of both political and religious challenges, considering the religious dynamics in the region. The article argues that the coronation was a strategic move by Danylo to weaken dependence on the Golden Horde and assert claims to the unification of all Rus' lands.

Key words: Danylo Romanovych, coronation, Galician-Volhynian Chronicle, Golden Horde, Innocent IV, Poland, Lithuania, Mindaugas, Teutonic Order, anti-Tatar coalition.